

SZÉKELY LAJOS

ALBERT MATHIEZ: A FRANCIA FORRADALOM

Albert Mathiez *A francia forradalom* c. három kötetes műve kiemelkedő helyet foglal el az utóbbi évtizedek nagy francia forradalomra vonatkozó történetírásában. Megjelenésekor méltán keltett érdeklődést nemcsak a szerző hazájában, hanem külföldön is. Csak a Horthy-korszak sovíniszta, haladásellenes szellemi élete, a magyar történettudományban akkor uralkodó, reakciós szellemtörténeti irányzat és az egyetemes történelem periférikus, minden haladó külföldi tudományos forrástól elszakított itthoni művelése magyarázza, hogy e nagyhatású munkát nálunk még a legszűkebb szakmai körökben is alig tartották számon.

A Horthy-korszak 1936-ban kiadott reprezentatív, négy kötetes egyetemes történetére jellemző, hogy az újkori rész szerzője, Hajnal István, aki ezekben az évtizedekben az egyetemes történet legismertebb hazai művelőjének számított, a nagy francia forradalomról szóló fejezetet nem írta meg. A feladatot egy alig ismert, kezdő kutatóra bízták, aki e fejezethez nem használta fel többek között Mathiez alapvető s ebben az időben újnak számító szintézisét sem. A szerző jegyzeteiben csupán Mathiez két kisebb jelentőségű munkájára utal (*Autour de Robespierre, 1926; Autour de Danton, 1926*), de ezeket — korántsem megalapozottan — mindjárt szocialista alaphanggal és elfogultsággal vádolja.¹ Egyébként az általa megírt részlet elárulja, hogy a megjelölt Mathiez-tanulmányok a legcsekélyebb hatást sem tették felfogására, mert nem illettek bele alapvetően forradalom-ellenes koncepciójába.

Pedig Mathiezt — jöllehet sohasem lett szocialista — a nagy francia forradalom XX. századi történetíróinak sorában megkülönböztetett hely illeti meg. Egész életművével, de főleg most tárgyalt munkájával — a XIX. század második felében működött pozitivistá történetkutatók hatalmas anyagfeltáró tevékenysége és saját kutatásai alapján — tovább fejleszti a múlt század haladó polgári történetírásának legjobb eredményeit, s ezzel megteremti a folytonosságot és kapcsolatot a francia forradalom történetének mai leghaladóbb, marxista művelőihez is. Mathiezt nemcsak életművének folytatója, a nemrég elhunyt Georges Lefebvre vallotta tanítómesterének, aki Mathiez halála után még több mint egy negyedszázadig szorosán haladt példaképe nyomán, hanem olyan neves marxista történészek is sokat tanultak tőle, mint Jean Bruhat és a nemrég nálunk járt Albert Soboul. Nagyra becsülik — bár több kérdésben bírálják — Mathiez műveit a szovjet történetírók is (így pl. A. Z.

¹ Egyetemes történet III. kötet — Hajnal István: Az Újkor története. Bp., 1936. 667.

Manfred), akik a francia forradalom történetének korszerű tudományos feltárása érdekében, jelentős korábbi hagyományokra támaszkodva, a franciák után a legtöbbet tették.

Egyébként Mathiez örökségének kétféle folytatását önmagában is nagyon tanulságos megvizsgálni. Az említett Georges Lefebvre két fontos művének, a »*Les Thermidoriens*«-nek és a »*Le Directoire*«-nak megírásakor azt tűzte ki célul, hogy Mathiez félbemaradt munkáját az 1794—99-es időszakra vonatkozóan folytassa, lehetőleg semmiben meg nem sértve tanítómesterének történetírói felfogását és mindenben felhasználva ezzel a periódussal kapcsolatos részkutatásainak eredményeit.² Lefebvre több helyen ki is nyilvánítja, hogy történetírói tevékenységének ez a legfőbb irányelve. A következmény az lett, hogy bár Lefebvre tisztességes helyet foglalt el az utolsó három évtized francia történetírásában, és személyi tekintélye évről évre nőtt, korántsem játszhatta nagy elődjének szerepét, különösen nem a haladó francia történetírás jelene és jövője szempontjából. Idézett művében is — számos jelentős eredmény mellett — kísért az epigonizmus és az eszmei—tudományos elégtelenség, amelyet az egykori pozitivisták iskola legjobb hagyományai (polgári radikalizmussal párosulva is) jelenthetnek korunkban.

Mathiez következetes marxistává lett francia tanítványainak és a szovjet történészeknek a példája bizonyítja, hogy újat, tanulságosat és jelentékenyét mondani a szinte áttekinthetetlen irodalommal rendelkező nagy francia forradalomról ma már csak Mathiezt túlhaladva, mégpedig elsősorban eszmeileg túlhaladva, a marxizmus talajáról lehet. Hogy konkrétan hogyan értjük ezt, a továbbiakban kiderül.

Bizonyos azonban, hogy Mathiez »Francia forradalma« ma is szerves és elevenen ható része a haladó francia történetírásnak, mégpedig olyan témakörben, amely másfél évszázad óta mind a francia, mind a külföldi történetírásban kiemelkedően fontos helyet foglal el, és Franciaországban bizonyos tekintetben próbáköve minden eszmei—politikai irányzatnak.

Mikor Mathiez kutatói pályáját 22 éves korában, 1896-ban megkezdte, a francia történetírás uralkodó pozícióit a pozitivisták történetírói iskola képviselői foglalták el. A pozitivisták történészek kétségkívül hatalmas anyagfeltáró munkát végeztek, egyebek között a nagy francia forradalom politikai és gazdasági tényezőinek aprólékos tisztázása érdekében is. Több évtizedes, szorgos anyaggyűjtő munka árán szinte lenyűgöző méretű forráspublikációkkal bővítették a hozzáférhető történelmi tényanyagot. Ekkor indult meg pl. az 1789-es rendi országgyűlési választások »cahier des doléances«-ainak kiadása, amely annyira fontos különösen a parasztság forradalom előtti helyzetének tisztázása szempontjából, mivel a szövevényes feudális kötelezettségekre vonatkozó számtalan okmány legnagyobb részét az 1789-es parasztfelkelések során megsemmisítették. Nagyon fejlődött ebben az időszakban a helytörténeti kutatás is, megírták a megyék, sőt kisebb helységek forradalom alatti történetét.

A történelmi kutatásoknak és publikációknak e mennyiségi fellendülése azonban a polgári történettudomány eszmei és tudományos dekadenciájának leplezője is egyben. A pozitivisták irányzat mögött az ön maga létfeltételeivel ellentétbe került burzsoázia szkepticizmusa, filozófiai agnoszticizmusa húzódik meg: »pártatlan« tudományosságot hirdetve, objektíve lemond a társadalom valóságos belső folyamatainak, fejlődési törvényeinek összefüggő vizsgálatá-

² Vö. *Lefebvre: Les Thermidoriens*. Paris, 1950. 6.

ról, lemond az általa »elvontnak és önkényesnek« itélt tudományos következtetések igényéről, mert ezek közvetlenül vagy végső kicsengésükben osztályuralma ellen szólnak. A pozitívizmus, miközben a tudományt csupán a tények leírójának szerepére kárhóztatja, s a tényeket csak meghatározott érzeteknek, tudatállapotoknak tartja, magát a küzdőteret kívánja megsemmisíteni, amelyen a materialista filozófia, a materialista tudomány az idealizmussal szemben előnyomul.

A fiatal Mathiez mindjárt pályája kezdetén a pozitívista történetírói iskolához kapcsolódott, és ahhoz — saját vélekedése szerint — mindvégig hű is maradt. Egymás után kiadott tanulmányaihoz más reflexiót jóformán nem is fűz, mint hogy csupán a »pártatlan« tudományosságnak kíván eleget tenni történetírói munkásságával. Élete fő művéről, »A francia forradalom«-ról is azt írja, hogy mindössze pontos, világos és eleven tablót kíván festeni e korról³ Valójában azonban csak egy vonatkozásban maradt következetesen hű a klaszszikus pozitívista iskolához: a történelmi tényanyag kitaró gyűjtésében és vizsgálatában, a szinte hihetetlen méretű ismeretanyag felhalmozásában és felhasználásában.

A francia pozitívista történettudomány csupán ebben a tekintetben hagyott értékes örökséget az utókorra, és ha egyes kiemelkedő képviselői ezen felül is elértek maradandó tudományos eredményeket (pl. Aulard), ez azzal magyarázható, hogy nem elégedtek meg a pozitívista program teljesítésével, hanem túlmentek a tények egyszerű regisztrálásán.

Mathieze jellemző, hogy a francia forradalomról szóló szintézisének megírására 25 évig készült, és ennek során önálló kutatómunkát folytatott minden olyan területen, amelynek feltárását a történeti irodalomban hiányosnak vélte. Ebben a negyedszázadban fokozatosan kitágította alkotó szellemének pozitívista korlátait, — mint majd látni fogjuk — olyan tanulmányokkal gazdagította a francia forradalom történetírását, amelyek a kor égető társadalmi, politikai problémáihoz igen egyértelműen és progresszíven szóltak — esetenként a szerző szubjektív szándékain túl is haladva.

Mi a magyarázata annak, hogy Mathiez a Harmadik Köztársaság imperialista Franciaországában a haladó tudományosságot, a haladást szolgálta? Milyen eszmei—politikai ráhatások tették lehetővé, hogy Mathiez, a vezető pozitívista történészeket túlhaladva, meg tudta tenni ezt az impozáns fejlődési utat? Az egyik fontos momentum, hogy történetírói pályájának kezdetén, a századforduló idején a francia polgári radikalizmus utolsó valóságos és jelentékeny harcát vívta a klerikális—monarchista erők visszaszorítása érdekében. Ismeretes, hogy a kor legbecsületesebb haladó polgári szellemei, közöttük Zola, milyen bátran vetették magukat ebbe a küzdelembe. Mathiez figyelmét e nagy politikai összecsapások tartósan az egyház francia forradalom alatti szerepére irányították. Megírta egyik első tanulmányát, amelynek címe »Róma és a francia klérus az alkotmányozó nemzetgyűlés idején« (*Rome et le Clergé français sous la Constituante*); ezt követte másik műve, »A forradalom és az egyház« (*La Révolution et l'Église*). Mathiez a korai tanulmányai — részben az általa feltárt új történeti tények tükrében — rámutattak a klérusnak Róma által irányított, kiterjedt ellenforradalmi tevékenységére egy olyan időszakban, amikor az alkotmányozó gyűlés a vallás kérdését a legteljesebb tapintattal kezelte, viszont szükségképpen fellépett a polgári átalakulás érdekében az egyház feudális hatalma ellen.

³ A. Mathiez: La Révolution française I. Paris, 1925. p. V.

Ismeretes azonban, hogy a Waldeck-Rousseau és a Combes kormányok antiklerikális kultúrpolitikai harcai után a francia polgári radikalizmus végleg elsekélyesedett, és csupán egy színárnyalatává lett a fejlődő szocialista munkásmozgalom ellen fellépő burzsoá politikai tábornak. Mathiez éppen ezekben az időkben, az 1900-as években került szorosabb kapcsolatba Jean Jaurès-zel, a kiváló történésszel, aki ekkor a francia szocialista párt vezetője volt.

Jaurès felfigyelt a tehetséges fiatal történészre, és igénybe vette segítségét, amikor a francia forradalomról szóló, több kötetes nagy munkáját kiadásra készítette elő. Ismeretes, hogy Jaurès nem volt következetes marxista, de bátran szembefordult az imperialista kormányok, mindenekelőtt a francia kormány háborús politikájával, és 1914-ben, a világháború első napján, áldozatául is esett az elvakult francia sovinszták merényletének. Bár Mathiez kapcsolata Jaurès-zel elsősorban tudományos jellegű volt, Jaurès mégis jelentékeny hatást gyakorolt eszmevilágára és politikai nézeteire. Egyrészt hozzásegítette annak tisztázásához, hogy az agresszív, sovinszta politika támogatása és az igazi patriotizmus egymással ellentétes, egymást kizáró felfogást és magatartást jelentenek, másrészt figyelmét a munkásmozgalomra irányította. Mindkét eredmény rendkívül fontos Mathiez történetírói látókörének tágulása, társadalomszemléletének mélyülése, gazdagodása szempontjából. Így válik érthetővé, hogy a világháború megrázó élményei nyomán rokonérzéssel fordult a szocialista forradalom Oroszországa felé. Felemelkedett Franciaország ama nagy haladó személyiségei, Henri Barbusse, Anatole France, Romain Rolland közé, akik megérezték, hogy az imperialista háború népeket pusztító katasztrófájából kiutat csak a munkásosztály világraszóló forradalma vag. Ennek hatása alatt írta később Bolsevizmus és jakobinizmus c. cikkét,⁴ amelyben Lenint az általa legnagyobbnak tartott történelmi alakhoz, Robespierre-hez hasonlítja.

Mindez nem jelenti azt, hogy Mathiez bármikor is a marxizmus, a történelmi materializmus talajára került volna. De rokonérzése az Októberi Forradalom és Szovjet-Oroszország, valamint a munkásmozgalom iránt, továbbá egyes, általa megismert és elfogadott marxista tanítások megóvták attól, hogy a győztes francia imperializmus nép- és emberellenes eszmei ördögéből rabul ejtse. Sőt, mindez segített tovább oldani pozitivistá szemléletének és alkotói módszerének béklyóit, bár ezektől sohasem szabadulhatott meg teljesen.

Még egy igen fontos mozzanatot ki kell emelni történetírói kibontakozásával kapcsolatban. Mathiez kezdettől fogva becses örökségnek tekinti a francia forradalom történetírásának haladó hagyományait, Thiers, Thierry, Guizot, Michelet és mások alapvető eredményeit a forradalmi burzsoázia elszánt feudalizmus-ellenes harcának ábrázolásában és a küzdelem történelmi jelentőségének, korszakos progresszív hatásának felismerésében.

De minden hagyományossá vált megállapodást felülvizsgál, »alapjaiban kívánja rekonstruálni a forradalom valóságos menetét.« És bár közvetlen polémia ritkán bocsátkozik, ő az, aki véglegesen és teljesen szétosztja Lamartine történelmi legendáját a girondistákról.

Az elmondottak nyomán érthető, hogy a hivatalos Franciaország kultúrpolitikai tényezői bizalmatlansággal tekintettek Mathiezre. Bár 1926-ban meghívták a Sorbonne-ra előadónak, a nagy francia forradalom története tanszék-

⁴ Bolchevisme et Jacobinisme. Une brochure. Paris, é. n. E műve a L'Humanité könyvtára c. sorozatban jelent meg.

két nem vele töltötték be.⁵ Pedig történetírói munkásságán túl is rengeteget tett a francia forradalom kutatásának előmozdításáért. Megindította a »*Les Annales Historiques de la Révolution Française*« c. folyóiratot, amely ma is fennáll, és új, nagy lendületet adott a forradalomra vonatkozó történeti kutatásoknak. Ő szervezte meg a Robespierre-rel foglalkozó történész-csoportot is, amely — egyebek között — a nagy forradalmár beszédeinek, írásainak és jegyzeteinek kiadását is célul tűzte ki.

Álkozó ereje tetőpontján, 1932. február 25-én előadói székében érte el a halál.

Bár Mathieznek még nagy tervei voltak (így pl. meg akarta írni a direktórium korának történetét), életműve mégis befejezettnek, megkoronázottnak tekinthető. Megalkotta élete fő művét, »A francia forradalmat«.⁶ Ennek első kötetét, amely az alkotmányos monarchia időszakát tárgyalja, 1921-ben adták ki először; a girondista köztársasággal foglalkozó második kötet 1924-ben jelent meg; a harmadik kötet, amely a jakobinus diktatúráról szól, »*La Terreur*« alcímen 1927-ben került kiadásra. Műve elkészültének huzamos ideje is jelzi, hogy Mathiez rendkívül gondosan, körültekintően alkotott. Különös gondot fordított a rendelkezésre álló roppant forrásanyag megválogatására, mert azok közé a szerzők közé tartozik, akik szívesen és sokat beszéltek forrásaikat.

A nem-szakember olvasó számára is feltűnik, hogy művének bevezető részében milyen csekély teret szán a francia forradalom előzményeinek, különösképpen a francia forradalom ideológiai előkészítésének és a forradalmi válság kialakulásának. Bevezető mondataiból kiderül, hogy itt nem valami sajátos történetírói ökonómiáról van szó, hanem pozitivistá történetiszemléletének maradványáról.

»A forradalmak — írja — sokáig észrevétlenül lappanganak, míg bizonyos előre nem látott körülmények folytán előtörnek a napvilágra. A francia forradalom is lassú, egy évszázadot meghaladó előkészület műve volt... Napról napra mélyült a szakadék a valóság és a törvények, az intézmények és az erkölcsök, a betű és a szellem között, s ebből a szakadékból tört fel a forradalom.«⁷

A szerző ezzel a megállapításával lényegében be is fejezi azoknak a mélyben ható folyamatoknak összefüggő vizsgálatát és értékelését, amelyek a forradalmi válsághoz és a forradalomhoz vezettek. Rövid úton és igen szűkszavúan rátér a forradalom előtti társadalom ábrázolására, lemondva arról, hogy a belső gazdasági és társadalmi folyamatokat mozgásukban vizsgálja, és belőlük általánosító következtetéseket vonjon le.

E fontos kérdések megkerülése mögött az a ki nem mondott álláspont húzódik meg, hogy a nagy történelmi események végső mozgatói nemcsak abban az időszakban maradnak megismerhetetlenek, amikor a felszín alatt hatnak, hanem lényegében mindvégig. Valójában ezek a társadalom fejlődéstörvényeinek megfelelő folyamatok természetesen nemcsak utólag tárhatók fel, hanem egyidejűleg is, abból a célból, hogy a társadalmi cselekvés, a gyakorlati politika felhasználja ezeket, és támaszkodjék rájuk, befolyásolja, gyorsítsa vagy lassítsa menetüket, — de ez a feltárás csupán a leghaladottabb világnézet és tudományosság alapján lehetséges. A forradalmi válság kiala-

⁵ A francia forradalomról szóló, nemzetközi visszhangot keltő művének megírása idején meg kellett elégednie a dijoni egyetem katedrájával.

⁶ Magyarul 1957-ben jelent meg Budapesten, a Bibliotheca kiadásában.

⁷ A. Mathiez: A francia forradalom. Bp., 1957. 7.

kulásának megvannak a Marx és Lenin által felfedett tudományos kritériumai, amelyek kulcsot adnak a francia forradalom előtörténete, a forradalmi válság kialakulása rendkívül bonyolult problematikájának tudományos feltárásához és megismeréséhez. Nem véletlen, hogy elsősorban szovjet kutatók rajzolták meg legbiztosabb kézzel e dinamikus folyamatok kibontakozását.

Van viszont Mathieznek mindjárt a bevezetőben egy rendkívül fontos megállapítása: »A valódi forradalmak — írja — nem érik be az államformák és kormányok személyi kicserélésével, hanem gyökerestől alakítják át az intézményeket, és más kézbe adják a tulajdont.«⁸

Miután a szerző ezt az álláspontját következetesen érvényesíti a forradalom egész történetének tanulmányozásában, véleménye fontos következtetésekre ad alapot. Kitűnik, hogy Mathiez, elismerve a valódi forradalmak hatalmas történelemformáló szerepét, ezt nem csupán a polgári forradalmakra korlátozza, hanem hallgatólagosan érvényesnek vallja a műve megírásakor már végbement Októberi Szocialista Forradalomra, tehát a proletárforradalmakra is. Ezt annál inkább fontos kiemelni, mert ismeretes, hogy a restaurációs periódus haladó polgári történetírói, élükön Guizot-val, a francia munkásosztálynak a februári forradalomban történt fellépése és még inkább júniusi felkelése után élesen szembefordultak korábbi haladó álláspontjukkal a forradalmak történelmi funkcióját illetően. A proletariátus fenyegető forradalma tette a burzsoáziát általánosan forradalomellenessé, beleértve saját forradalmi hagyományait is. Különösen áll ez a jakobinus diktatúrára, amelynek elvetése, eltorzítása és reakciós bírálata ettől kezdve vörös fonalként húzódik végig az egész polgári történetíráson. Mathiez — a fentebb vázolt előzmények és okok következtében — egy, a burzsoázia uralma szempontjából sokkal kiélezettebb történelmi korszakban sem ezt az utat járja. Ahhoz azonban, hogy a nagy francia forradalom egészét a történelmi haladás nagy és győzelmes osztályháborújának foghassa fel, nem tagadhatta a proletárforradalmak létjogosultságát sem.

Fent idézett nézőpontjának érvényesítésével függ össze, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tevékenységének ábrázolása közben nagy gondot fordít a tulajdonviszonyokban végbemenő változások pontos feltárására. Bár az 1789. július—szeptemberi parasztfelkelések jelentőségét csak a július 14-i győzelem eredményeinek megszilárdítása szempontjából értékeli kellő módon, mégis meggyőzően mutatja ki, hogy az augusztus eleji törvények nem a liberális nemesség »nagylelkűségéből« születtek, hanem a parasztság forradalmi nyomása következtében; megmutatja azt is, hogy a feudalizmus eltörlésének elvi deklarálása nem szabadította meg a parasztságot a legsúlyosabb feudális terhektől, továbbá hogy az augusztusi törvények fő hasznélvezője a nagyburzsoázia volt, amely ekkor szinte teljes mértékben kivívta az ipari és kereskedelmi tevékenység, a tőke szabadságát Franciaországban.

Mathiez mélyrehatóan elemzi az 1789. novemberi, az egyházi javakat elkobzó törvény által teremtett új helyzetet, mind a tulajdonviszonyok egyre mélyebbre ható változását illetően, mind pedig az egyház és állam viszonyának új rendezéséből származó politikai problémák tekintetében. Gazdag tényanyaggal bizonyítja, hogy az agrárkérdés a nagyburzsoázia javára s a szegényparaszti tömegek kisémmizésével került ekkor megoldásra, összefüggésben a törvényhozó gyűlés pénzügyi politikájával is. Megmutatja, hogy az egyházi

⁸ Uo.

javak elkobzása nyomán támadt helyzetet nemcsak Róma, de a francia klérus nagy része sem fogadta el, harcolt ellene, s ennek folytán csakhamar hátrázott ellenforradalmi erővé vált, amely maga vitte a vallás ügyét a politikai harcok forgatagába.

Gazdag tényanyag alapján rajzolja meg az Alkotmányozó Nemzetgyűlés pénzügyi politikájának kaotikus állapotát, amelyben az a tendencia rajzolódik ki igen élesen, hogy a vagyonos burzsoázia minden tekintetben egyedüli haszonélvezője kíván lenni a forradalom gazdasági vívmányainak, s a forradalom »költségeit« a szegény néprétegekre hárítja.

Mindebből nem következik sem az, hogy Mathiez nem méltányolja kellőképpen a forradalmi burzsoázia haladó történelmi szerepét, sem pedig az, hogy valóságos méreteiben és mélységében ki tudja mutatni azt a hatást, amelyet a városi plebejus tömegek és a parasztság a forradalom menetére, továbbfejlesztésére gyakoroltak. Ez utóbbi kérdésben nem egyszerűen arról van szó, mintha Mathiez nem venne tudomást az 1790—92-es parasztmozgalmakról, amelyek radikális agrárreformot követeltek, vagy a városi zendülésekről, amelyek újra és újra jelezték a plebejus tömegek szociális elégedetlenségét. Inkább azt mondhatnánk, Mathiez vonakodik felismerni vagy megállapítani, hogy a néptömegek ösztönös mozgása a »valódi egyenlőség« megteremtése irányába nemcsak tömeget biztosit a forradalom számára a feudális erővel vívott hatalmas osztályharc válságos pillanataiban, hanem a forradalom továbbfejlődésének is állandó motorja.

Mathiez egyébként részletesen és rendkívül meggyőző erővel mutatja be a monarchia és a feudális erők ellenforradalmi kalandorpolitikájának újabb és újabb állomásait. Ez önmagában nem volna újszerű történetírói feladat, ha Mathiez több olyan részletet fel nem tárna, amely bizonyítja, hogy az udvar ismétlődő ellenforradalmi celszövéseihez a kedvező feltételeket a hatalmon levő nagyburzsoázia különböző csoportjai is segítették megteremteni, mivel szövetségük a forradalmi néptömegekkel szükségképpen nemcsak meglazult, hanem a burzsoázia és az általa kizsákmányolt dolgozók között az osztályharc új frontja kezdett kialakulni.

Különösen fontos ebben a tekintetben az 1792-es francia hadüzenet Auszriának, azaz a háború kérdése. Mathiez nem elégszik meg annak részletes bemutatásával, hogy e hadüzenetben az udvar és a feudális reakció táborának ellenforradalmi, hazaáruló tevékenysége tetőfokára ért, mert a háború kirobbantásával a vezető feudális hatalmakat rázúdították Franciaországra, eleve francia vereségre spekuláltak, s azt belülről igyekeztek minden eszközzel előidézni. Bemutatja azt a küzdelmet is, amelyet Robespierre — átlátva az udvar tervein — a jakobinus klubban Brissot és a többi girondista ellen folytatott a béke megőrzése érdekében. E mozzanat nemcsak azért fontos, mert Robespierre és hívei politikai kibontakozásának egy kevéssé értékelt részletére derít fényt, és igazolja, hogy következetes forradalmi politikát csak a jakobinusok folytattak az augusztus 10-i felkelés előtt, de bizonyítja azt is, hogy Mathiez a girondistákhoz fűződő egyetlen illúzióban sem osztozik. Megmutatja, hogy a girondisták, amikor a háború mellett foglaltak állást, a forradalom belső erőforrásait kívánták elapasztani, és ugyanakkor a »természetes határok« jelszavával gazdaságilag kiaknázzható új területeket, új piacokat kívántak szerezni. Ezzel a politikával az udvar ellenforradalmi terveinek malmára hajtották a vizet, különösen miután az így elnyert miniszteri tárcákat sem fordították a honvédelem hatékony megszervezésére. Mathiez megcáfolja azt a le-

gendát, mintha a girondisták — legalábbis 1792 tavaszán és nyarán — demokratikus nemzeti politikát folytattak volna, és leleplezi, hogy a Gironde júliusi közeledése a Hegypárthoz csupán taktikai jellegű és átmeneti igazodás volt a végsőkig kiélezett helyzetben, amikor a határokon katonai összeomlás, Párizsban pedig újabb forradalmi felkelés fenyegetett. Lépésről lépésre nyommon követi a girondisták ingadozó magatartását és azt a törekvésüket, hogy a monarchia megdöntése után kialakult helyzetet a maguk javára használják ki. Bemutatja, hogy a Gironde az őszi nagy katonai győzelmeket milyen céltudatosan aknáztta ki korábbi háborús politikájának igazolására, sőt annak a legendának az elterjesztésére, hogy a girondisták mindig a köztársasági mozgalom és a honvédő patrioták első soraiban jártak.

Mathiez eredményei ebben a vonatkozásban azért is rendkívül fontosak, mert a girondista színezetű történetírás Lamartine-től kezdve nemcsak általában idealizálta a girondisták történelmi szerepét (hogy annál élesebben fordulhasson szembe a jakobinus diktatúrával), hanem — 1793-as bukásuk okait kutatva — többféle változatban elterjesztette, hogy »eszményi elképzeléseik a köztársaságról és a demokráciáról« a politikai küzdelmekben megkötötték cselekvőképességüket, s ez volt döntő hátrányuk a jakobinusokkal szemben. A valóságban a Gironde-nak kialakulásától kezdve, hatalomra jutásán keresztül egészen bukásáig nagyon is világos és korántsem eszményi célkitűzései voltak: mind bel-, mind pedig külpolitikájában makacs következetességgel akarta realizálni a nagyburzsoázia, elsősorban a nagyiparos és nagykereskedő rétegek érdekeit a dolgozók rovására. Mathiez girondistákról szóló kitűnő fejtegeteinek talán egyetlen számottevő gyengéje, hogy éppen ezeknek az érdekeknek konkrét és sokoldalú érvényesülését nem mindig mutatja meg a Gironde gyakorlati politikájában.

Mathiez azt is újszerűen ábrázolja, hogy 1792 őszen Belgium, a Rajnavidék, Savoya és Nizza felszabadítása korántsem minden ellentmondás és zavar nélkül ment végbe. Ha egyfelől a forradalmi csapatok és a jakobinus érzelmű parancsnokok híven teljesítették felszabadító küldetésüket, és valóra váltották a Konvent hires határozatát, amely az elfoglalt idegen területeken átfogó antifeudális rendszabályok bevezetését deklarálta, másfelől a Gironde politikája utat nyitott e területek katonai megsarcolásának, kifosztásának is. Ha a Hegypárt, a francia néptömegek érdekeit és hangulatát kifejezve, a demokratikus hazafiság és forradalmi testvériség álláspontját képviselte e kérdésben is, a girondisták burzsoá nacionalizmusa már a polgári hatalom bölcsőjénél megnyilvánult: nem voltak hajlandók »ingyen« osztogatni a szabadságot. Mathiez eredményei alátámasztják és kiterjesztik Marx ama megállapításának érvényességét, hogy a francia burzsoázia háborúi forradalmasították és kifosztották Európát. Mathiez korántsem becsüli le a forradalmi seregek győzelmeinek valóban korszakos hatását a felszabadított területek polgári haladása szempontjából, csupán a történelmi igazságnak megfelelően bizonyítja: a burzsoázia forradalmi korszakában sem tagadta meg, hogy maga is kizsákmányoló osztály, s ennek megfelelően felszabadító hivatását is ellentmondásosan tölti be. De ezt az általánosító következtetést, amelyhez az ő bizonyítékai alapján sem fér kétség, nem mondja ki nyíltan Mathiez, mert nyilván zavarná »pártatlansága« illúzióját önmaga előtt.

Ugyanakkor pontosan érzékeli, és széleskörűen ábrázolja, hogy a Gironde elsősorban gazdaságpolitikája miatt került végleges ellentétbe 1793 telén és tavaszán a forradalmi néptömegekkel. Bemutatja a fokozódó szociális elége-

detlenséget, amelynek talaján kispolgári egyenlősítő és utópisztikus kommunista nézetek is kisarjadtak. Utal Bonneville, Petitjean, Lange és mások elképzeléseire, amelyek nem annyira a tulajdonviszonyok gyökeres megváltoztatását, mint inkább az élelmiszerek, főként a gabona társadalmi igénybevételét és elosztását célozták. Persze Mathiez ezeket az elképzeléseket egyszerűen »kommunista« törekvéseként tartja számon. De talán nagyobb az az érdeme, hogy polgári szerző léte a társadalmi gondolat fejlődése szempontjából igen fontos nézetekre ráirányítja az érdeklődést, semmint az a hibája, hogy nem érzékeli a különbséget a tudományos és az utópista kommunizmus között. Figyelmet fordít a »loi agraire« követelésének kapcsán kialakult mozgalomra is, feltételezhetően elsősorban azért, mivel a jakobinusok későbbi agrárpolitikáját nagymértékben befolyásolta.

Mathiez eléggé részletesen ábrázolja a »veszettek« mozgalmának kialakulását is. Ismeretes, hogy a »veszettek« a legszegényebb néprétegek szociális és politikai követeléseinek adtak hangot, megfogalmazva a polgári tulajdon korlátozásának szükségességét is a vagyontalanok érdekében. És bár Mathiez meggyőzően mutatja be a munkások, kézművesek, napszámosok elviselhetetlen életkörülményeit és a Gironde-nak a tőkés vállalkozás szabadságát minden eszközzel körülbástyázó gazdaságpolitikáját, nem tudja teljesen leküzdeni polgári elfogultságát Jacques Roux-ék mozgalmával szemben, amely pedig annyira fontos volt a forradalom továbbfejlődése szempontjából. Gyakran inkább fellépéseik anarchisztikus kinövésai, következetlenségei keltik fel figyelmét, mintsem az a körülmény, hogy a »veszettek« fejezték ki leginkább a forradalom legharcosabb társadalmi csoportjának politikai programját, és szövetségre lépve a hozzájuk közeledő jakobinusokkal, döntő segítséget nyújtottak a Gironde megbuktatásához, a jakobinus diktatúra alapjainak megvetéséhez. Nem állítható, hogy Mathiez ezeket a rendkívül fontos pozitív mozzanatokot teljesen figyelmen kívül hagyja, ellenkezőleg, ebben a tekintetben messzebb ment el, mint bármelyik történész elődje, hiszen még a haladó francia történetírásban is kezdetről fogva polgárjogot nyert a »veszettek« egyértelmű megbélyegzése, mint akik anarchiát, demagógiát és vérszomjat vittek a forradalomba. Mathiezt nem ilyen hagyományos elfogultság akadályozza meg, hogy a »veszetteket« igazi jelentőségüknek megfelelően ábrázolja művében. Sokkal inkább az a körülmény, hogy számára egyedül Robespierre és a köréje csoportosuló jakobinusok jelentik a forradalom minden irányzatához, pártjához és személyiségéhez a legfőbb mércét. S miután a jakobinusok csak igen lassan és csak a forradalmat fenyegető katasztrófa hatására közeledtek a »veszettekhez«, és fogadták el követeléseiket, Robespierre nyomán Mathiez sem képes a legszegényebb rétegek szociális követeléseit és harcuk jelentőségét kellőképpen megérteni és méltányolni.

Persze Mathiezt a történelmi valóság tisztelete megóvjá attól, hogy Robespierre személye köré legendát költson. Nem tartozik a naiv Robespierretisztelők közé, akiknek sorát a történetírók között Louis Blanc nyitotta meg, amikor Robespierre történelmi portréjának megrajzolása közben sokkal inkább személyes csodálata, mintsem gondosan elemzett történelmi tények vezették.

Művének a jakobinus diktatúráról szóló része Mathiez történetírói működésének csúcspontját jelenti. Itt nyilvánul meg leginkább, hogy számos kérdésben milyen közel jutott a marxista felfogáshoz. Ábrázolása a diktatúra számos vonatkozásában helytálló; nemcsak azért, mert a jakobinus diktatúrában a

francia forradalom legmagasabb, történelmi kihatásaiban legfontosabb szakaszát látta, hanem azért is, mert a jakobinus osztályszövetségben végbemenő, a kapitalista viszonyok éretlensége következtében rendkívül bonyolult osztály- és rétegharcok gondos elemzésével sok olyan kérdésre adott választ, amelyet korábban a történettudomány még fel sem tudott helyesen vetni.

Ezzel kapcsolatos néhány igen fontos eredmény.

Az 1793-as katasztrofális válság előidézésében az intervenció seregek előnyomulása és a Vendée—Bretagne-i királypárti parasztfelkelések mellett igen fontos szerepük volt a megyék kétharmadában kirobbanó, girondista színezetű federalista lázadásoknak. Mathiez kimutatja, hogy a lázadás óriási földrajzi kiterjedése ellenére sem rendelkezett igazi tömegbázissal, a parasztság és a városi plebejus tömegek általában nem támogatták, sőt számos helyen fegyveresen léptek fel ellene. Ez a megállapítás közelebb visz bennünket a jakobinus diktatúra történelmi jelentőségű győzelmének megértéséhez, az 1793-as »csoda« egyik nagyon is valóságos összetevőjéhez.

Kiemelkedő eredménye Mathiez kutatásainak, hogy sokoldalú és meggyőző képet rajzol arról az útról, amelynek során Danton és újjazdag hívei, kiemelkedve a forradalmi kispolgárság soraiból, 1793-ban a jakobinus szövetségen belül már a burzsoázia képviselőivé válnak. Forradalmi múltjának gyakorlati megtagadásával a jakobinusok között e csoport fokozatosan az ellenforradalom kikristályosodási pontja lesz. Ennek a kérdésnek meggyőző tisztázása (Mathiez két külön tanulmányt is írt ezzel a céllal) választ ad egyben a francia polgári történetírásban oly sokat vitatott problémára, vajon Robespierre vagy Danton fejezte-e ki a nemzeti demokratikus érdekeket. E vita mögött voltaképpen nem kisebb jelentőségű probléma húzódik meg, mint az, hogy a következetes jakobinus forradalmárokat s a mögójük sorakozó népi tömegeket tekintsük-e az össznemzeti érdekek forradalmi képviselőinek, vagy pedig a jakobinus diktatúrával szemben jobbról fellépő, Danton vezette polgári rétegeket.

Mathiez rendkívül színesen és szinte drámai módon ecseteli azoknak a sorsdöntő heteknek az eseményeit, amikor 1793 szeptemberétől kezdve a jakobinusok végre elfogadták a plebejus tömegek minden fontosabb követelését, megkezdték végrehajtásukat, és a diktatúra, megszilárdult hatalmas tömegbázisára támaszkodva, mozgásba hozhatta félelmetes erejű forradalmi gépezetét a minden oldalról támadó ellenforradalmi erők szétzúzására.

A marxista történetírás tükrében azonban kimutatható, hogy Mathiez több vonatkozásban nem volt képes teljesen megszabadulni a szemellenzőtől, amellyel a falusi és városi tömegek spontán mozgalmaira tekint. Kétségtelenül felismeri a jakobinusok 1793 nyarán megalkotott radikális agrártörvényeinek jelentőségét, amelyek a földterület nagy részét a szegényparaszti lakosság kezébe adták, de ezzel a falu kérdését lényegében elintéztnek s a továbbiakban többé-kevésbé problémamentesnek látja. Nem veszi figyelembe azokat a gyors differenciálódási folyamatokat, amelyek a háborús viszonyok között igen hamar megindultak a falvakban, és nemcsak a különböző paraszti rétegeket állították egymással szembe, hanem később a jakobinus kormányzat gazdaságpolitikai hibáit hatásukban súlyosbították, és sietteték a paraszti tömegek elhidegülését a diktatúrától.

A másik fogyatékoság ennek az időszaknak a tárgyalásában az, hogy Robespierre, aki kétségtelenül az egész forradalomnak legjelentékenyebb történelmi személyisége, Mathiez szemléletében szinte teljesen elhomályosítja az

ún. baloldali jakobinusok (Chaumette, Momoro stb.) jelentőségét. Pedig az igazi kapcsolatot a jakobinus vezérkar s a forradalmi tömegek között elsősorban éppen ők teremtették meg, és próbálták megszilárdítani, nem pedig Hébert, aki többnyire anarchisztikus formában és csaknem teljesen negatív programmal (a terror fokozása, kereskedők üldözése stb.) inkább a tömeghangulatot, mint a plebejus rétegek valóságos érdekeit fejezte ki.

Annál figyelemreméltebbak Mathiez művében azok a részletek, amelyek az 1793-as nagy győzelem nyomán kialakult helyzettel foglalkoznak. Miután elmúlt a feudális restauráció közvetlen veszélye, a jakobinus osztályszövetség belső ellentmondásai azonnal kiéleződtek, a Robespierre vezette kormánzatnak mind jobbról a dantonisták, mind pedig balról a hébertisták részéről ellenzéke támadt. A szerző nem elégszik meg annak a harcnak a bemutatásával, amely a politikai élet csúcán végbement, és amelynek fő mozzanatai közismertek, hanem újszerűen mutatja meg, hogy ez a belső harc nagy politikai zűrzavart idézett elő az egész országban, és sok helyen a frontok teljes összekuszálódásához vezetett.

Mathiez a továbbiakban meggyőzően mutatja be Robespierre-t, a kiváló forradalmi államférfit, aki nemcsak a diktatúra védelmében, a külpolitika és a vallás bonyolult kérdéseiben képvisel helyes álláspontot a dantonista és a hébertista ellenzékkel szemben, hanem Saint-Just ösztönzésére kezdeményezte a forradalom átfogó, a polgári tulajdonba is belenyúló szociális programját, amely a ventőse-i határozatokban nyer lerögzítést. És bár Mathiez némileg túlértékeli e határozatok elvi és gyakorlati jelentőségét, nem kerüli el figyelmét, hogy végrehajtásukra egyáltalán nem került sor.

Rendkívül érdekes és fontos az a fejezet, amelynek Mathiez »A külföldiek összeesküvése« címet adja. A korábbi történetírásban különböző előjelekkel ugyan, de szinte minden szerző foglalkozott azzal a jelentékeny szereppel, amelyet a koblenzi, londoni és torinói emigráns központok játszottak a forradalmi Franciaország elleni küzdelemben. Mathiez volt az első, aki kiterjedt kutatásokat végzett annak felderítésére, hogy az ellenséges hatalmak milyen aknamunkát folytattak magában a forradalmi Franciaországban.⁹¹ Néha — a forradalmár álarcát öltve — még a jakobinusok vezető köreibbe, a dantonisták és hébertisták közé is befurakodtak. Amikor 1939-ben, a második világháború kitörésének előestéjén a Francia Kommunista Párt nemzeti összefogásra, Hitler elleni fellépésre és a fasiszták Franciaországban működő ötödik hadoszlopa ellen harcra hívta fel a nemzetet és a kormányt, s ennek jegyében ünnepelte meg a nagy francia forradalom kitörésének 150. évfordulóját, Mathiez e témakörben folytatott kutatásainak eredményeit is felhasználta annak igazolására, hogy a reakciós hatalmak már a polgári forradalom idején is milyen nagy mértékben vetették be láthatatlan hadoszlopaikat a francia nép ellen. Azt is kimutatták, hogy egyes feudális eredetű francia nagypolgári családokban a hazaáruló tevékenység az 1789-es forradalomtól kezdve a hitlerizmus időszakáig szinte apáról fiúra öröklődik.

A hébertisták 1794. márciusi új támadásával kapcsolatban Mathiez határozottan azon a véleményen van — és ennek igazolására néhány új adatot is idéz —, hogy Héberték csoportja felkelést készített elő a forradalmi kormány ellen. E kérdés vitája azonban ma sincs teljesen lezárva; vannak olyan

⁹¹ E kérdéssel foglalkozó fontosabb tanulmányai: *La Corruption parlementaire sous la Terreur*, Paris, é. n.; *La Conspiration de l'Étranger*. Paris, é. n.

vélemények, hogy egyes vérmes hébertisták megfontolatlan kijelentései és Saint-Just vádjelentésének az egyesített kormánybizottságok előtt elmondott szövege nem elegendő bizonyíték e kérdés eldöntésére. Ez érdekes, mivel az adatok és bizonyítékok tekintetében annyira szigorú Mathiez, részben saját kutatásai alapján is, igazolja, hogy a dantonista csoport ellen ugyancsak Saint-Just által összeállított amalgám (tehát igaz és koholt cselekményeket tartalmazó) vádirat legtöbb állítása megalapozott volt.

Mathiez álláspontja tehát az, hogy mind a »citrák«, mind pedig az »ult-rák« szétzúzása nemcsak politikai, hanem állambiztonsági szempontból is indokolt volt.

Mathiez műve a frakciók bukása után kialakult helyzetet, a jakobinus diktatúra hanyatlását és a thermidori ellenforradalom előkészületeit széles körűen és sokoldalúan mutatja be: a forradalom elburokratizálódását, a ventőse-i határozatok végrehajtásának végleges elakadását, a fleurusi győzelem hatását az ellentámadásra készülő nagyburzsoáziára csakúgy, mint a jakobinus kormányzat újabb intézkedésének elégtelenségét, a diktatúra vezető szerveiben korábban szilárd egység megbomlását és a forradalom további átfogó szociális—politikai programjának hiányát.

Az alapvető kérdésben azonban Mathiez ismét nem tud elég mélyre hatolni. Bár az általa közölt adatok alapján nemcsak lehetséges, de egyenesen kézenfekvő lenne, nem értékeli összefüggően azokat a törvényszerű társadalmi—politikai folyamatokat, amelyek nem csupán a burzsoázia minden rétegét állították szembe véglegesen a jakobinus diktatúrával, hanem a városi plebejus tömegeket és a parasztságot is elidegenítették a forradalmi kormánytól, és ezzel annak végzetes meggyengülését idézték elő. Éppen ezért nem is képes a jakobinus diktatúra bukásának okait megfelelően feltárni, a nagy francia forradalom történelmi jelentőségét pedig — mivel ez túlment pozitivistá reminiscenciákban fogant feladat-vállalásán — egyáltalán nem értékeli, történelmi tapasztalatait meg sem kísérli általánosítani.

Helyette a következőket írja:

»A háborúból és a háborús szenvedésekből született, az elveivel ellentétes terrorra épült köztársaság, csodálatos eredményei ellenére, csupán epizód volt. Az alap, amelyen épült, egyre szűkült, épp azok nem értették meg célkitűzéseit, akiknek javát akarta. A forradalmárok lángoló fanatizmusa és emberfeletti energiája kellett ahhoz, hogy elérhessék a külföld fölött aratott győzelmeket. A királyság és rabszolgaság húsz századát pár hónap alatt nem lehet nyomtalanul eltörölni. Még a legszigorúbb törvények sem képesek egy csapásra megváltoztatni az emberi természetet és a társadalom rendjét. Robespierre, Couthon és Saint-Just jól tudták ezt, ezért is akarták addig fenntartani a terrort, amíg megteremtik a polgári intézményeket, és megdöntik a gazdagok uralmát. Csak úgy győzhettek volna, ha a diktatúra kizárólag az ő kezükben van. Robespierre azonban hajthatatlan volt, és éppen akkor szakított a kormányzásban vele együttműködő képviselőtársaival, amikor azok eredményeket tettek neki. Ez az elhamarkodott lépés elegendő volt ahhoz, hogy a törvények légüres terében függő épület összeomljon. Intő példája ez az emberi akarat végességének a dolgok ellenállásával szemben.«¹⁰

E csüggeteg záróakkordok figyelmeztetnek arra, hogy a nagy tehetségű, haladó történettudós — megalkotva a nagy francia forradalom »pontos, vi-

¹⁰ A. Mathiez: A francia forradalom. Bp., 1957. 529—30.

57/104/

lágos és életteljes tablóját«, sőt ennél jóval többet — megérkezett a két világháború közötti polgári értelmiségi kétségektől nyomott világába.

Mathiez történetírói, politikai és emberi attitűdjében éppen azt értékeljük, ami képessé tette, hogy túllépjen az árnyékon, amelyet sajátjának vélt, pedig sokkal inkább osztályáé és filozófiájáé volt. Így válik szövetségesünké a tudományban, akinek kiváló teljesítményeiből, de egyes gyengéiből is tanulhatunk.

ЛАЙОШ СЭКЭИ

АЛЬБЕРТ МАТИЕ: ФРАНЦУЗСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ

Матие занимает особое место среди историографов французской революции XX в. Дальше развивая лучшие традиции ранней буржуазной историографии, он установил связь с нынешними самыми передовыми марксистскими исследователями истории французской революции. Его последователи буржуазного умонастроения не успели идти следом за ним до такой высоты.

В начале своей деятельности он связался с позитивизмом, но остался ему до конца верным только в одном отношении — в собирании и использовании невообразимо огромного количества исторических фактов. Однако двадцатипятилетняя подготовка, которая предшествовала созданию своего большого синтеза, постепенно помогла ему относиться к жгучим общественным и политическим вопросам революционной Франции более прогрессивно чем это позволяли его субъективные намерения. Его научные связи с Жоре оказали большое воздействие на его развитие: благодаря этому он мог выступать против шовинизма, и рабочее движение вошло в круг его интересов.

Матие никогда не стал марксистом. Однако отдельные учения исторического материализма воздействовали на него. С сочувствием относился к победоносной Октябрьской Социалистической революции.

Он ставил в центр своего творчества исследование деятельности и политики якобинцев. Дифференцированно изображает дипломатические ходы внешних и внутренних сил контрреволюции. Разоблачает и анализирует без иллюзии заложение линии Жиронда, последовательно представляющего интересы крупной буржуазии; постепенное приближение дантонистов к предательству. Он следит за движением народных масс и их борьбой, хотя не всегда понимает и оценивает правильно значение социальных требований и борьбу беднейших слоёв общества; в первую очередь потому, что он оценивает каждый момент революции с точки зрения Робеспьера и его ближайшего окружения. Поэтому тускнет в его изображении роль левых якобинцев.

Он правильно считает якобинскую диктатуру высшим, исторически важнейшим этапом революции. Правильно отвечает на многие вопросы, тщательно анализируя происходящую в якобинском классовом союзе чрезвычайно сложную классовую борьбу и борьбу между различными слоями общества, при условиях незрелых капиталистических отношений. Однако без признаний и обличения объективных законов развития общества он не мог сделать конечный шаг. Марксистская историография в силу необходимости во многом пошла дальше концепции Матие (это естественно), но пошла дальше также и его анализом, в первую очередь что касается объяснения причин падения якобинской диктатуры. Несмотря на это, его результаты и недостатки являются очень поучительными для нас.

LAJOS SZÉKELY

ALBERT MATHIEZ: LA RÉVOLUTION FRANÇAISE

Albert Mathiez tient une place distinguée parmi les historiographes du XX^e siècle de la Grande Révolution Française. En développant les meilleures traditions de l'historiographie bourgeoise antérieure, il établit aussi des relations avec les experts marxistes les plus progressifs de nos jours. Ses suivants, professant des opinions bourgeoises, ne furent pas capables de le suivre à cette hauteur.

Au commencement de sa carrière il se rattacha au positivisme, et jusqu'au bout, il y resta fidèle sous un rapport, notamment dans la réunion et l'utilisation d'une quantité immense des données historiques. Cependant la préparation d'un quart de siècle qui précéda la publication de sa grande synthèse élargit par degrés les limites positivistes de son esprit, et le rendit souvent capable de toucher aux problèmes brûlants, de caractère social et politique, de la France révolutionnaire avec une progressivité bien au-dessus de ses propres desseins subjectifs. Les rapports scientifiques avec Jaurès eut une influence considérable sur son développement, et grâce à cette influence il eut la force de s'opposer au chauvinisme; en même temps sous l'influence de Jaurès le mouvement ouvrier porta son empreinte sur son horizon intellectuel.

Mathiez ne devint jamais marxiste. Toutefois, quelques enseignements du matérialisme historique exercèrent une influence sur lui. Il avait des sympathies pour la victorieuse Révolution Socialiste d'Octobre.

Mathiez met au centre de son oeuvre l'examen de l'activité et de la politique des Jacobins. Il trace un tableau différencié des manoeuvres des forces intérieures et extérieures de la contre-révolution, il donne une analyse révélatrice et sans illusions de la ligne de la Gironde en politique intérieure, représentant conséquemment les intérêts de la grande bourgeoisie, il montre le déplacement graduel des dantonistes jusqu'à la trahison. Il suit avec attention le mouvement et les luttes des masses populaires, quoiqu'il ne comprenne pas et n'apprécie pas toujours l'importance des revendications sociales et des luttes des couches sociales les plus pauvres, et cela en premier lieu parce qu'il apprécie tous les incidents de la révolution au point de vue de Robespierre et ses intimes. C'est pour cela que le rôle des Jacobins de gauche s'efface dans le tableau qu'il trace.

Il voit justement que l'étape la plus haute, la plus importante dans ses répercussions historiques, c'est la dictature des Jacobins. Dans nombre de questions il donne une réponse correcte par cela même qu'il analyse laborieusement les luttes de classe et de couches sociales extrêmement compliquées en raison des relations capitalistes pas tout à fait développées s'effectuant dans l'alliance de classe des Jacobins. Cependant, sans reconnaître et révéler les lois objectives du développement de la société humaine Mathiez ne fut pas à même de déduire les dernières conséquences. L'historiographie marxiste dépassa nécessairement sur plusieurs points non seulement la conception de Mathiez (ce qui va sans dire), mais ses analyses aussi, en premier lieu par la révélation différenciée des causes de la chute de la dictature jacobine. Malgré cela, les résultats et les défauts de Mathiez sont également d'un rare enseignement.